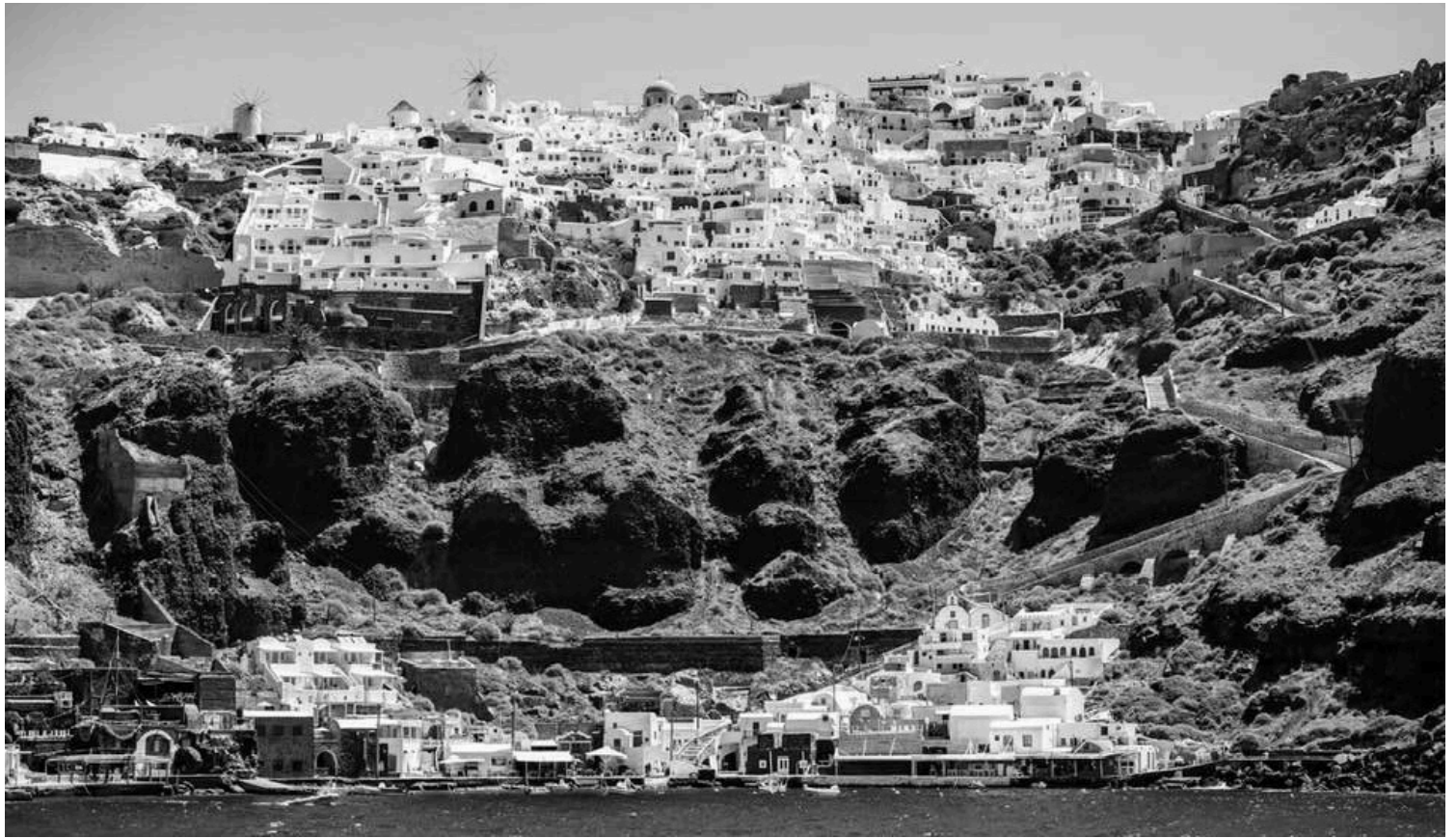

ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ: Φυσιогνωμία και αρχιτεκτονική άλλοτε και τώρα¹

Αγνή Κουβελά - 01/03/2023

Στην κοινότητα της Σαντορίνης, όπου η διαρκώς μεταβαλλόμενη σύνθεση καταργεί τον ενδημισμό, παρατηρείται η ανάπτυξη μιας νέας «αίσθησης του τόπου». Η λαχτάρα (longing, sehnsucht) του ανήκειν υποβαθμίζεται στο νέο -πλέον- περιβάλλον το οποίο βιώνουν σταδιακά οι κάτοικοι. Η παραδοσιακή κληρονομιά ως στοιχείο αναφοράς υποχωρεί, ενώ το παλιό αναγνωρίζεται μόνο για τη σπανιότητά του που προσδίδει οικονομική αξία, και όχι για τις ιδιότητές του ως βιώσιμης κατασκευής χρηστικής σπουδαιότητας. Συνακόλουθα, το νεόδμητο κτιριακό προϊόν, αποτέλεσμα ενός παντρέματος εισαγόμενων και παγιωμένων στερεοτύπων, έχει γίνει ανομολόγητα αποδεκτό ως αποτύπωμα των νέων αναγκών. Ισχυρίζομαι ότι μια ανάλυση των δυσλειτουργιών του νέου σε αντιπαραβολή με τις θετικές ποιότητες του παλιού, υπό το πρίσμα της βιοκλιματικής διατοπίας που εδώ και χρόνια προτείνω, μπορεί να ωφελήσει πολλαπλά τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό δίνοντας πρακτικές λύσεις αλλά και συμβολικό περιεχόμενο στο περιβάλλον που διαμορφώνεται.

Η απότομη ρήξη με το παρελθόν στη Σαντορίνη

Όποιος επιχειρεί να προσδιορίσει τη σύγχρονη ταυτότητα της Σαντορίνης, διαπιστώνει ότι η αδυσώπητη ανατροπή τού οικοσυστήματος, που προκαλεί η ανεξέλεγκτη δόμηση και ο τουρισμός, έχει υπονομεύσει την

παράδοση.

Εικ. 1. Άποψη της Οίας.²

Σε βάρος της μόνιμης κατοικίας που κυριαρχούσε, το προσωρινό κατάλυμα τείνει πλέον να γίνει το κύριο στοιχείο του δομημένου περιβάλλοντος.

Στα παραδοσιακά κτίσματα, οι κατασκευές, φτιαγμένες από φυσικά υλικά που προέρχονταν από τον ίδιο τον τόπο και κτίζονταν από τους ίδιους τους κατοίκους, αποτελούσαν προέκταση του φυσικού περιγύρου.

Σήμερα, ο βαθύς μετασχηματισμός της χωρικής τάξης που βιώνεται, ο νέος χρηστικός προορισμός, επηρεάζει όχι μόνο την αισθητική των ντόπιων, αλλά και το πώς χειρίζονται τον χώρο, αφού ο τρόπος που σκέφτονται τις κατασκευές έχει εκπέσει σε επαναλήψεις επιβεβλημένων προτύπων, ενώ παράταξη όμοιων μονάδων υποκαθιστά τη σύνθεση των πολλαπλών λειτουργιών σε μια μόνιμη κατοικία.

Η αβίαστη συνέχεια της καταγωγής, ο φυσικός τρόπος διαβίωσης του παρελθόντος, αντικαθίστανται με το εισαγόμενο lifestyle και τον εντυπωσιασμό ως στοιχεία της σύγχρονης ευζωίας. Συνακόλουθα, υποχωρεί ο προσωπικός χαρακτήρας, η οικειότητα της κατοικίας που φιλοξενούσε πολλές διαδοχικές γενιές συγγενών.

Ίσως αυτή η απότομη ρήξη με το παρελθόν και η ασυνέχεια της εμπειρίας οδήγησαν στις συγκεκριμένες ανησυχητικές τάσεις του νεότερου πολιτισμού που αναφέρει ο Dalibor Vesely, μιλώντας για ηθικό αποπροσανατολισμό, αποξένωση, απώλεια νοήματος και μηδενισμό³.

Προς ποια κατεύθυνση πρέπει να στραφεί κανείς, στην προσπάθεια να αλλάξει αυτό το κλίμα; Πώς θα επιτευχθεί ο στόχος μιας δημιουργικής διαδικασίας για τη μετάδοση ενός σύγχρονου νοήματος, μιας μεταβιβάσιμης ιδέας που προσδιορίζει τη σχέση της με τις αξίες (θετικές και αρνητικές) του πολιτισμού μας καθώς και με τη φύση; Θα σταθώ λίγο περισσότερο στα θέματα που ανέφερα, μια και αποτελούν προσωπικές προτάσεις και έχουν ανάγκη υποστήριξης.

Το φυσικό τοπίο της Σαντορίνης εμπορεύσιμο αγαθό;

Το φυσικό τοπίο στο νησί, εύθρυπτο και διαβρωμένο, φέρει έντονα αποτυπωμένα τα ίχνη του χρόνου. Τα παχιά ηφαιστειακά στρώματα της λάβας, γέννημα μιας γιγάντιας φυσικής δύναμης, υποχωρούν μπροστά στα μάτια μας από τη συνεχή επενέργεια του ανέμου και του κύματος. Σκληρή και επιβλητική η παρουσία τους με τα ποικίλα χρώματα της τέφρας, έρχεται σε αντίθεση με το βαθύ μπλε της θάλασσας ή το πράσινο των αμπελώνων. Καθώς το φως εγκλωβίζεται σε αυτόν τον γεωλογικό σχηματισμό, διαποτίζει τα πάντα. Μεγάλες χρωματικές μεταβολές συντελούνται μέσα στη μέρα από το φως και τους ανέμους. Αιθρηγενέτης ο Βορέης, δυσαής ο Ζέφυρος κατά τον Όμηρο.

Εικ. 2. Γη και θάλασσα άρρηκτα δεμένες.⁴

Η ίδια η θάλασσα, τότε φιλική και τότε εχθρική, προσκαλεί ή απωθεί, ενώ το μεγαλόπρεπο όραμα της Καλντέρας επιβάλλεται ως κενό, ως απουσία της γης που υποχώρησε.

Μάζα, διάβρωση, κενό, πολυμορφία, αντιθέσεις. Να ποιες αρχέτυπες μορφές αναγνωρίζει κανείς στη Σαντορίνη.

Εικ. 3. Το νησιωτικό σύμπλεγμα της Σαντορίνης.

Μέσα στον αβέβαιο αυτό φυσικό σχηματισμό, τα χωριά, υπόσκαφα, γαντζώνονται σε γκρεμούς και σχισμές του εδάφους και εισχωρούσαν στο βάθος του μαλακού υλικού για να μην τα ξεκολλήσουν ο άνεμος και η βροχή.

Το φυσικό τοπίο είναι ιδιαίτερα ευαίσθητο και εύθραυστο, ακριβώς για τη μικρή κλίμακα των συνιστωσών του. Κι αν συμπεριληφθούν όλα τα κατάλοιπα του αρχαίου πολιτισμού, όλα τα μνημεία στις συνιστώσες του φυσικού τοπίου γιατί έχουν ενσωματωθεί σε αυτό, τότε το εύθραυστο μεγιστοποιείται. Ο χειρισμός του γίνεται ακόμη δυσκολότερος σήμερα, που έχει πάρει τον χαρακτήρα μέσου ικανοποίησης της κλίμακας των απαιτήσεων του τουρισμού⁵. Το φυσικό τοπίο καταλήγει να υπόκειται σε εμπορευματοποίηση, και η «ανεκτίμητη» αξία του ως αγαθού εκπίπτει σε μετρήσιμη και εμπορεύσιμη (commodity).

Η νέα αίσθηση του τόπου

Μικτός πάντα ο χαρακτήρας του κτισμένου περιβάλλοντος, προσδιοριζόταν στο παρελθόν από τη διαπλοκή ανάμεσα στην ανθρώπινη επέμβαση και το φυσικό τοπίο. Ωστόσο, ο βαθμός, η κλίμακα και ο τρόπος αυτής της επέμβασης, από τη μια, και η δύναμη αντίστασης της φύσης, από την άλλη, συνέθεταν ένα οικολογικό αποτέλεσμα. Σήμερα, η ταχύτατη και βάνουση εξάπλωση πανομοιότυπων κατασκευών έχει εξαφανίσει μεγάλο μέρος των φυσικών αποθεμάτων του τοπίου.

Εικ. 4. Πόργος, 1968.⁶

Ταυτόχρονα, στη διαρκώς μεταβαλλόμενη σύνθεση τοπική κοινότητα όπου χάνεται ο ενδημισμός, η λαχτάρα του ανήκειν στον τόπο δοκιμάζεται από τη βιαιότητα του κοινωνικού, και όχι μόνο, μετασχηματισμού της. Σε αυτήν τη μεταβατική κατάσταση απώλειας του οικογενειακού ενδημισμού, γεννιέται μια νέα βιωμένη εμπειρία, ενώ παρατηρείται η ανάπτυξη μιας νέας «αίσθησης του τόπου». Η συλλογική αίσθηση του ανήκειν εξασθενεί μέσα σε ένα νέο απρόσωπο τοπίο, όπου η αίσθηση της κοινότητας φαίνεται αλλοτριωμένη.

Υποστηρίζω ότι τα ισχυρά στοιχεία εξοικείωσης με τον τόπο παρέχουν πλέον ο νησιωτικός χαρακτήρας και η γεωλογική κληρονομιά, ενώ η παραδοσιακή οικοδομική κληρονομιά ως στοιχείο αναφοράς υποχωρεί σε δεύτερο βαθμό. Το παλιό αναγνωρίζεται (κατά αναλογία με το τοπίο) μόνο για τη σπανιότητά του που προσδίδει οικονομική αξία, και όχι για τις ιδιότητές του ως βιώσιμης κατασκευής χρηστικής σπουδαιότητας.

Εκφραστικά μέσα στον σχεδιασμό

Ίσως η διατήρηση του παραδοσιακού λεξιλογίου στον σύγχρονο σχεδιασμό σχετίζεται με την απότομη αυτή ρήξη με το παρελθόν -ίσως λειτουργεί ως ασφαλής παρακαταθήκη τυπικών κωδικοποιημένων γνωρισμάτων συλλογικής επιβεβαίωσης, που έχουν χάσει όμως κάθε σχέση με την ουσία.

Υποστηρίζω ότι στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό τα εκφραστικά μέσα οφείλουν να παρέχουν σύστημα νοηματοδότησης του έργου. Οφείλουν να αναζητούν νέες μορφές ταυτότητας για τη Σαντορίνη, αναφορές στην παράδοση βασισμένες σε τοπικά και παγκόσμια χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, αλλά να συνοδεύονται και από συνάφειες με τα ισχυρά χαρακτηριστικά του φυσικού και ανθρωπογενούς τοπίου.

Διατοπία

Υποστηρίζω ότι υπάρχει ανάγκη εμβάθυνσης στο «κατοικείν» της ελληνικής ανώνυμης αρχιτεκτονικής και ενεργητική προσέγγιση των σχέσεων με τα δυτικά και ανατολικά πρότυπα, σε συνάρτηση, πάντοτε, με το «οικοδομείν» και, ειδικότερα, τον πλούτο των βιοκλιματικών λύσεων που επιτυγχάνει⁷. Αναγκαία επίσης είναι μια διατοπική ανάλυση της ήπιας «οικονομίας» του «παλαιού», σε αντιπαραβολή με την κατάχρηση στην κλίμακα των κατασκευών και του χώρου. Οι αρχές της οικολογίας σήμερα, όπως η σύνεση και η λιτότητα (frugality) στον σχεδιασμό, συνιστούν κοινωνική αξία για όσους εκτίθενται στην ισοπεδωτική παγκοσμιοποίηση.

Το εργαλείο της «διατοπίας»⁸, ενώ αναγνωρίζει τοπικές ποιότητες, υπερβαίνει τα όριά τους και ανασυνθέτει δημιουργικά γνωστές και αγνοημένες τοπικότητες. Στρέφεται προς μια παγκόσμια θεώρηση του τρόπου με τον οποίο η οικολογία, οι διαθέσιμοι πόροι, ο τρόπος ζωής συνδέονται με την παραδοσιακή κληρονομιά και την τεχνολογική ανάπτυξη, αναζητώντας εκεί εφευρετικές βιοκλιματικές εφαρμογές. Ας αποτελέσουν αυτές πηγή έμπνευσης και εμπλουτισμού της αρχιτεκτονικής δημιουργίας, ας συγκροτήσουν ένα νέο «άφατο» και ανόθευτο δίκτυο τοπικοτήτων ανά την υφήλιο.

Ο τρόπος διαχείρισης του φυσικού και αρχαιολογικού πλούτου, επίσης, οφείλει να υπακούει σε διατοπικούς κανόνες και αρχές. Σχεδιάζοντας το Αρχαιολογικό Πάρκο Τύμβου Μαραθωνομάχων, για παράδειγμα, επιχείρησα να εκφράσω τη διατοπικότητα των μηνυμάτων του μέσω ενίσχυσης της ταυτότητας του ιστορικού αυτού τόπου.

Εικ. 5. Αρχαιολογικό Πάρκο Τύμβου Μαραθωνομάχων. Τρισδιάστατη απεικόνιση πρότασης.

Οι προτάσεις της μελέτης υπαγορεύουν τρόπους θέασης και ανάγνωσης της «φυσικής» τοπογραφίας του ιστορικού τόπου που εμπερικλείει και τον Τύμβο, τρόπους σύνδεσης της μορφολογίας του εδάφους (του Τύμβου συμπεριλαμβανομένου) με την ιστορία και τους συμβολισμούς. Ενισχύοντας τον χαρακτήρα του πεδινού τοπίου, εξαίρουμε το μνημείο που επαναλαμβάνει το μητρικό σχήμα του βουνού. Αναπτύσσεται δηλαδή μια τεχνητή γλώσσα που αποκαθιστά το νόημα του τόπου μέσω «φυσικών» επεμβάσεων, μέσω επαναφοράς της φύσης.

Ο χειρισμός είναι γηγενής, ανάλογος με αυτόν που εφαρμόστηκε κατά την αρχαιότητα για την κατασκευή του τύμβου. Η κωνική μορφή, έξαρμα εδάφους από χώμα και πέτρες και καλυμμένο με αυτοφυή χαμηλή βλάστηση, έχει σχήμα αυστηρά γεωμετρικό. Κατά αναλογία, στη λύση μας δουλέψαμε με το χώμα και τη βλάστηση, απαιτώντας απόλυτη ακρίβεια στις χαράξεις, που να φανερώνει ότι η ύφανση είναι έργο ανθρώπινο και όχι της γης και να τονίζει την ιερότητα του τόπου.

Στην πλατεία Ι.Ν. Αγίας Τριάδας στη Γλυφάδα, η περίκλειστη εσωστρεφής κοιλότητα αναφέρεται σε αυλή μοναστηριού (cloister), ενώ η ρηχή δεξαμενή νερού συνδέεται άμεσα με τη σχετική λατρεία.

Εικ. 6. Η εσωστρεφής κοιλότητα στην Πλατεία Ι.Ν. Αγίας Τριάδας.⁹

Στο Οικολογικό Πάρκο Ευρυάλης στη Γλυφάδα, η διαχείριση εδάφους, ανέμου, φωτός και φυτεύσεων βρίσκεται σε αρμονία με την τοπική οικολογία, ως πράξεις απόθεσης στο προϋφιστάμενο «κενό», ενώ η παρουσία του υδάτινου στοιχείου σε ρυθμό και ήχο ροής θυμίζει τα παλιά τοπικά ρέματα.

Εικ. 7. Οικολογικό Πάρκο Ευρυάλης. Το ρυάκι ορίζει τον χώρο.

Σε ό,τι προσπαθώ να πω με τη διατοπία, βρίσκω ομοιότητες με τον τρόπο σκέψης του Πικιώνη, με κυριότερη την αφοσίωσή του στη γη, τη φύση. Αδιαμφισβήτητη είναι η σημασία των λεγομένων του. Παραθέτω: «Κάποιος είπε σωστά πως απ' την υπεύθυνη στάση μας ανάμεσα Ανατολής και Δύσης θα εξαρτηθεί η πορεία του Ελληνισμού. Θα προσθέσω: κι από την αρμόδια σύνθεση των αντιθετικών ρευμάτων σε μία νέα μορφή. Θα μπορούσα ν' αναλύσω πώς παρουσιάζεται το πρόβλημα τούτο στην Αρχιτεκτονική. Μα θ' αρκούσε εδώ να πω πως είμαι ανατολίτης.»¹⁰ Βλέπω, ωστόσο, ότι ο Πικιώνης δίνει μεταφυσική προέκταση στις μορφές, μιλώντας, ας πούμε, για το μεταφυσικό κέντρο της καθολικής παράδοσης, για μυστική σχέση με τη φύση και το θείο¹¹. Ή, όταν μελετώντας την ελληνική ιστορία αναζητεί τις μύχιες σχέσεις, τις μυστικές ομολογίες που δένουν τη μια έκφραση με την άλλη¹².

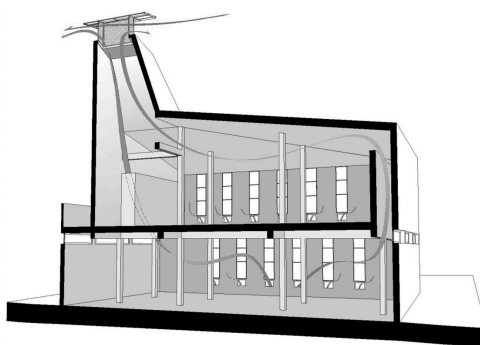

Εικ. 8. Πικιώνης. Από τη μελέτη της ιαπωνικής αρχιτεκτονικής. Kengo Kuma. Yushuhara Marche.

Εκτός από τον ημέτερο Πικιώνη, αναζητώντας πάλι αναχρονικά τη διατοπία, την αναγνωρίζω στο παράδειγμα του Alvar Aalto, ο οποίος, αποκλίνοντας από τις επιταγές του Μοντέρνου Κινήματος, επιχείρησε να παράσχει μια αρχιτεκτονική δεμένη με το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Η αντανάκλαση της Ιαπωνικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στη σκέψη του υπήρξε ένας από τους κύριους συντελεστές της στυλιστικής του μετάβασης στον λεγόμενο «ήπιο μοντερνισμό» (soft modernism)¹³.

Σήμερα, παρόμοια τάση συναντούμε διεθνώς στο έργο πολύ σημαντικών αρχιτεκτόνων, όπως των Kengo Kuma, Francis Kéré, Glenn Murcutt, Wang Shu. Μας λέει, για παράδειγμα, ο Kengo Kuma: «Έχω μελετήσει τις παραδοσιακές τεχνικές πολύ διεξοδικά. Αυτό που βρίσκω πολύ ενδιαφέρον στην παραδοσιακή Ιαπωνική αρχιτεκτονική είναι η κατασκευή των στεγών.(...) Αυτό το δομικό στοιχείο επαναλαμβάνεται στην αρχιτεκτονική μου.» (...) «Θέλω να αλλάξω την αρχιτεκτονική ώστε να σέβεται ακόμη περισσότερο τη φύση»¹⁴.

Αντίστοιχα, ο Francis Kéré δηλώνει: «Πληροφορημένη από την παράδοση, η πρακτική μας διερευνά νέους τρόπους κατασκευής για τους οποίους τα θεμέλια έχουν τεθεί εδώ και πολύ καιρό. Οι καινοτόμες χρήσεις των τοπικών πόρων και οι συμμετοχικές μέθοδοι σχεδιασμού μάς επιτρέπουν να εργαζόμαστε πέρα από τα όρια των πιο καθιερωμένων σχεδιαστικών πρακτικών και να θέτουμε δικούς μας κυρίαρχους κανόνες.»

Διατοπικές εφαρμογές στις μελέτες μου για τη Σαντορίνη

Με λόγο πάντοτε λιτό, συχνά μεταφορικό, ενίοτε αποτρεπτικό, εφαρμόζω στις μελέτες μου αντιθετικά σχήματα έμφασης, σαρκασμού και ευφημισμού. Επιδιώκω επίσης πολυσημία, μέσα από συνειρμούς, υπαινιγμούς και δηλωτικές απουσίες.

Κύριο κοινό στοιχείο στον σχεδιασμό για το Σπίτι των Ανέμων στο Ακρωτήρι¹⁶ (1994) και την πρόσφατη Κατοικία στον Πύργο (2020) είναι ο τοπικός χαρακτήρας, ποιότητα που ενισχύει την ένταξη στο περιβάλλον. Ικανοποιούν, δηλαδή, αξίες διατοπικές, ως επιταγές οικολογικής συνείδησης, όπως η ένταξη, η κλίμακα και η φειδώ. Καθώς αρνούνται κάθε επιδεικτική πρωτοτυπία, δύσκολα αναγνωρίζεται η (όποια) αξία τους αν αποσυνδεθούν από τον τόπο τους, που παρέχει και τον κώδικα ανάγνωσης του έργου.

Τοποθετημένες σε αντικριστές γεωλογικές εξάρσεις στο νησί, οι κατοικίες διαθέτουν κοινές σταθερές με προφανή τη δομική συνάφειά τους με το φυσικό τοπίο.

Θα επιμείνω στα αισθητικά χαρακτηριστικά, περιγράφοντας τη σχέση τους με τον τόπο και το πώς το περιβάλλον επηρέασε τον σχεδιασμό με τη μορφή ενεργητικού χειρισμού των οπτικών παραστάσεων (εικόνων). Μέσω της φαντασίας, η δυναμική παρουσία των κρημνών έκανε δυνατή την ανάπτυξη φανταστικών προτύπων για νέες καταστάσεις που υλοποιήθηκαν στις μελέτες αυτές. Διεκδικούν, πλέον, μια συναισθηματική αντίφραση με το τοπίο, με [αλλαγή](#) του συμβολισμού στο ακριβώς αντίθετό του: απωθούν, αλλά συνάμα προσκαλούν.

Η κατοικία στο Ακρωτήρι

Το Σπίτι των Ανέμων¹⁷ επιδιώκει διάλογο με τους κρημνώδεις και εύθρυπτους σχηματισμούς των βράχων στις ακτές Βλυχάδας και Ακρωτηρίου, που, μαζί με το σπίτι, εντάσσονται στο ίδιο ορατό τοπίο. Αναγνωρίζοντας τη φύση ως κυρίαρχη, επιχειρεί να ερμηνεύσει τον τόπο μέσα από την αειφορία, μετατρέποντας σε σύμμαχο τη φυσική δύναμη του ανέμου.

Εικ. 10. Το Σπίτι των Ανέμων επιχειρεί να ερμηνεύσει τον τόπο.¹⁸

Ο υπαίθριος ανοικτός χώρος διαβίωσης ανάμεσα στις πτέρυγες του κτιρίου, σημαντικό τμήμα από το σώμα του, λείπει σαν να έχει αφαιρεθεί. Τα περιμετρικά δομικά στοιχεία ανασυνθέτουν μερικώς τη μορφή, όπως τα

νησιά τριγύρω στην Καλντέρα.

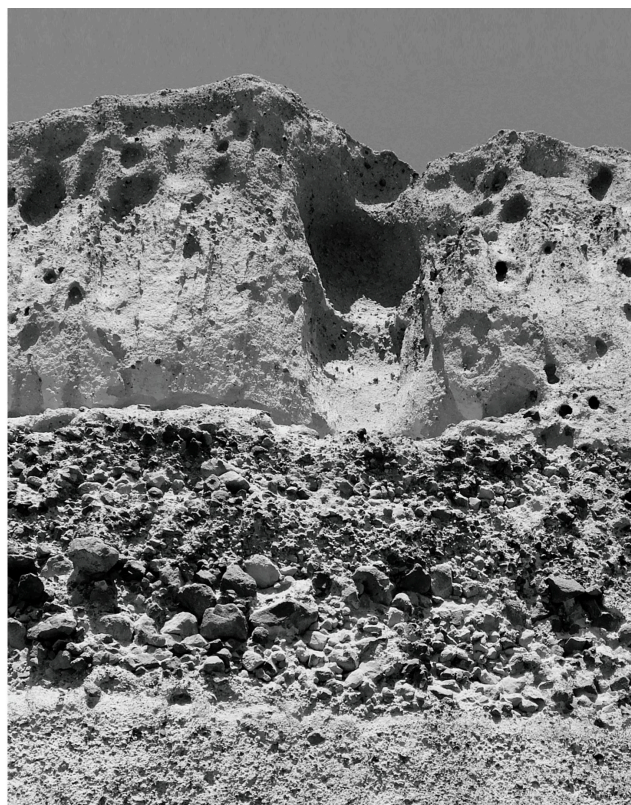
Οι πολλαπλές αναφορές στο φυσικό τοπίο θέλουν να τονίσουν το γεγονός ότι, στη Σαντορίνη, οι κατασκευές ήταν άρρηκτα δεμένες με τη φύση.

Η κατοικία στον Πύργο και ο Μπαμπούλας^{19 20}

Η κατοικία του Πύργου επιθυμεί να ενταχθεί στον οικισμό με τρόπο οπτικά, συμβολικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά συμβατό. Ταυτόχρονα και αβίαστα, αποφεύγει τα παντοειδή νεοπαράδοσιακά, νεομοντέρνα ή/και νεομινιμαλιστικά πρότυπα ομοιογενοποίησης, που επιβάλλουν οι αμείλικτοι κανόνες της αγοράς. Ο τόπος με τη σειρά του ανταποκρίνεται, καθώς παρέχει το υλικό κατανόησης του έργου -κλίμακα, μορφές, χρώματα, υφές-, τον κώδικα δηλαδή αναγνώρισης του νέου δημιουργήματος.

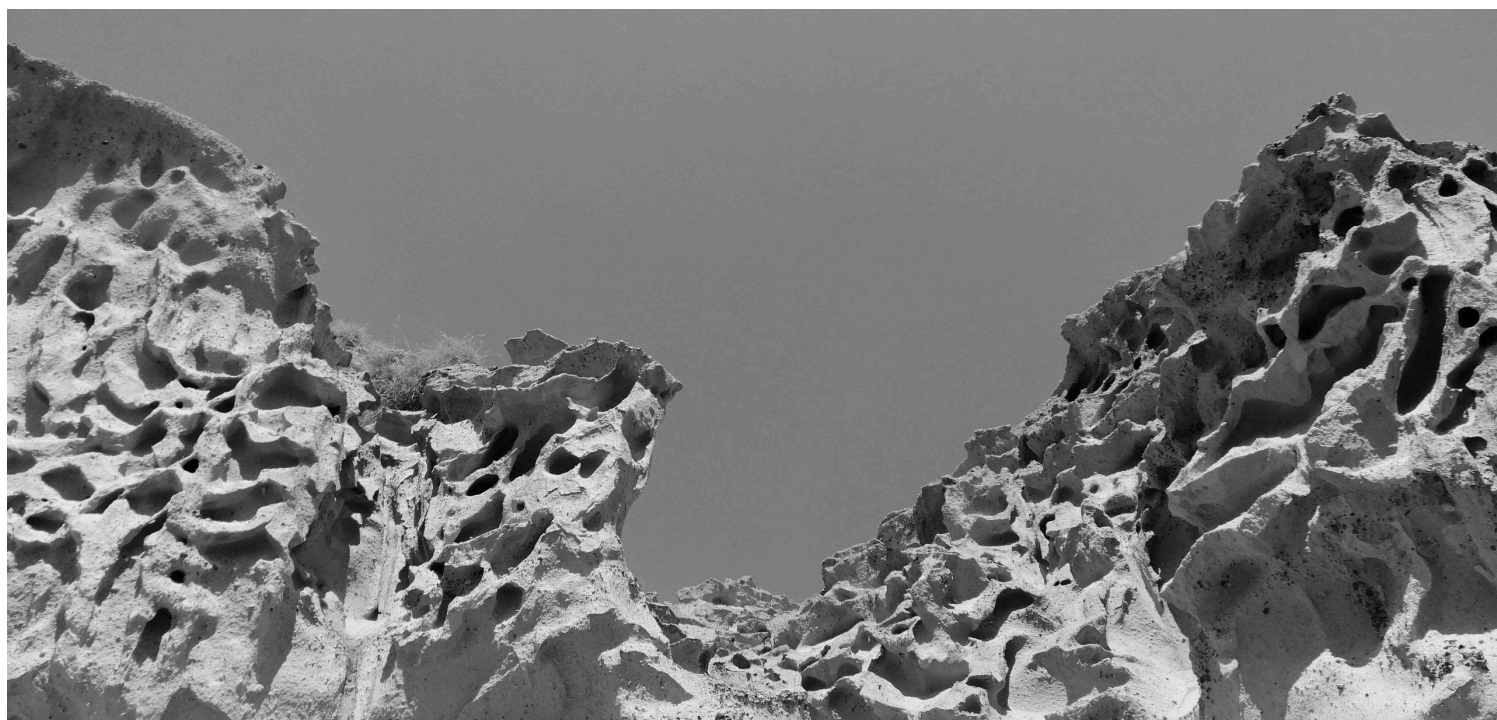

Εικ. 11. Η κατοικία στον Πύργο (δεξιά) παραπέμπει στους ακαθόριστους σχηματισμούς των βράχων.

Εικ. 12. Η βόρεια όψη της κατοικίας στον Πύργο²¹ και οι σχηματισμοί των βράχων.

Η κύρια όψη της κατοικίας που προβάλλει προς Βορρά, διόλου καλλίγραμμη, παραπέμπει ταυτόχρονα και στους ακαθόριστους σχηματισμούς των βράχων, με τις ποικιλότροπες κορυφές τους να διαγράφονται στον ορίζοντα.

Εικ. 13. Οι ποικιλότροπες κορυφές των βράχων διαγράφονται στον ορίζοντα.

Δείχνει, όπως αυτοί, αποτρεπτικά σαν μορφασμός, σαν μπαμπούλας, για να ξορκίσει, να διώξει το κακό, να κρατήσει τον ξένο σε απόσταση, να αφήσει το σπίτι ήσυχο. Για μια στιγμή, ένα τμήμα της κατοικίας αποσπάται από τα υλικά και νοηματικά συμφραζόμενα της παράδοσης και εμβαπτίζεται στο συναίσθημα.

Εικ. 14. Βόρεια και δυτική όψη της κατοικίας στον Πύργο.

Αποδίδω, ωστόσο, και μια άλλη διάσταση στο θέμα²², αναφερόμενη σε ένα λογικό παράπτωμα: επιχειρώντας να αισθητικοποιήσω τον τρόπο που υποχρεωνόμαστε να σχεδιάζουμε σήμερα σε ιστορικούς τόπους, μεταφέρω σε εικόνα το αδιέξοδο στο οποίο οδηγούν οι περιορισμοί των μορφολογικών κανόνων και το ανεκπαίδευτο κοινό. Η τερατόμορφη πρόσοψη μπορεί να θεωρηθεί ως αντίδραση στον ανορθολογισμό: στην υποχρέωση να απαξιώνουμε αντιγράφοντας ό,τι ήταν κάποτε οργανικό προϊόν ανάγκης κατοίκησης.

Στο χαρακτηριστικό του, από τη σειρά Capricho, No. 43 με τίτλο *El sueño de la razón produce monstruos* (Ο ύπνος της λογικής παράγει τέρατα), ο Γκόγια αναφέρεται στη δημιουργική φαντασία. Για το έργο αυτό, ωστόσο, ο Goya έγραψε και μια λεζάντα: «Η φαντασία αποχωρισμένη από τη λογική παράγει απίστευτα τέρατα, [αλλά] σε ενότητα με αυτή γίνεται μητέρα των τεχνών και πηγή θαυμάσιων έργων»²³.

Η κατοικία, λοιπόν, του Πύργου μορφάζει, επιχειρώντας να μας μιλήσει για ένα κοινωνικό θέμα, τη ζοφερή προοπτική της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στη Σαντορίνη.

Η «γειτονιά» του Πύργου

Γειτνιάζοντας με το προηγούμενο, το συγκρότημα κατοικιών στις παρυφές του Πύργου (2020) συνομιλεί φιλικά με τον οικισμό. Έντονο, γι' αυτό μορφοκλασματικό (fractal), τηρεί την κλίμακα και την ποικιλομορφία των παραδοσιακών κτιρίων, αλλά και καλύπτει τις πολλαπλές ανάγκες των ενοίκων.

Εικ. 15. Η «γειτονιά» του Πύργου.

Αναζητώντας προσωπικό χαρακτήρα, οικειότητα, αλλά και τις λειτουργίες μιας μόνιμης κατοικίας²⁴, σχηματίζει γειτονιά. Η είσοδος μέσα από στοά οδηγεί σε μυστικό κήπο που ευθαρρύνει την επικοινωνία όταν οι ένοικοι το επιλέξουν. Την κοινωνικοποίηση ενισχύει και ο περίπατος στον εσωτερικό πεζόδρομο, όπου η θέα ανοίγεται πανοραμική προς την Καλντέρα και τα γύρω νησιά.

Το συγκρότημα διακρίνει η αισθητική του συμπαγούς και του πυκνού, αξίες συμβολικές και δομικές, που χαρακτηρίζουν το σύμπλεγμα νησιών και θάλασσας της Σαντορίνης. Ταυτόχρονα και αβίαστα, συνυφαίνεται με ό,τι απομένει από το τοπικό ιδίωμα και με γνώριμες μορφές, μέσα από μια προσπάθεια αναδιατύπωσης των κρυφών αξιών της τοπικής παράδοσης. Η μικρή κλίμακα στην ανάπτυξη των όγκων, τα επίπεδα και κυρτά δώματα, η προσεκτική ένταξη στο φυσικό έδαφος, η διαμόρφωση όψεων και ανοιγμάτων ανάλογα με τον προσανατολισμό, οι πολλαπλές οπτικές φυγές και οι φεγγίτες φυσικού κλιματισμού, οι προστατευμένες αυλές, τα κοινόχρηστα καθιστικά, αποτελούν συνεχή αναφορά (ποτέ αντιγραφή) στα χαρακτηριστικά των παλιών γειτονιών του Πύργου, ενώ ικανοποιούν επιταγές που υπαγορεύει η οικολογική συνείδηση του συνόλου.

Εδώ, επιχειρώ η νέα αυτή «γειτονιά» να εμπερικλείει παράδοση, συγχρονικότητα και μελλοντική κατεύθυνση, δίνοντας το στίγμα της εποχής.

Το κοινό πλαίσιο

Η ενοποίηση των αφηγημάτων μπορεί να βρεθεί στο πλαίσιο της ευρείας παρατήρησης και μεθερμηνείας του τόπου, μέσα στον οποίο πραγματώνεται ένα νέο κοινωνικό και υλικό τοπίο. Στο ίδιο αυτό πλαίσιο, και ειδικότερα στο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων, μπορεί να εξηγηθεί και το μέγεθος του ανορθολογισμού που παράγει τα «τέρατα» της εποχής μας. Κοινός τόπος των απαιτούμενων ενεργειών σήμερα για την αντιμετώπιση του «νεωτερικού» κλίματος είναι, θα έλεγα, η προσπάθεια αναζήτησης των αξιών και οραμάτων που έχουν χαθεί.

Υποστηρίζω ότι μια διατοπική ανάλυση της «ηπιότητας», της «σύνεσης» της κλίμακας και της ένταξης του παλαιού, είναι αναγκαία σήμερα. Σε συνάρτηση πάντοτε με το «οικοδομείν», ο πλούτος των βιοκλιματικών λύσεων που επιτυγχάνεται μέσω της διατοπίας γεννά έργα που διατηρούν νοηματική συγγένεια και ανανεώνουν, εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα την αισθητική της παραδομένης τοπικότητας.

Summary

To the traditional identity of Santorini, defined by continuous geological upheaval, a relentless overthrow of the ecosystem is being imposed today. Uncontrolled growth, tourism and the pursuit of quick profit distort the natural continuity of origins and the traditional living environment. This profound transformation of spatial order affects the way the inhabitants experience space, while replacing the ethos of memory with the ethos of oblivion and pursued tradition.

The main element of the built environment now tends to become temporary accommodation at the expense of permanent residence, resulting in a loss of the special and intimate character of multigenerational family residence.

I argue that strong elements of familiarity, primarily insularity and geomorphological heritage characterized by the rigid but fraying nature of ingredients and the consistency of forms that define the cluster of islands, continue to provide symbolic and utility values. However, in the ever-changing composition of a local community where endemism is lost, there is the development of a new "sense of place". The longing (sehnsucht) of belonging is confined in the new environment that the inhabitants are gradually experiencing. The traditional heritage of the place as a reference is retreating, while the old is recognized only for its rarity, which confers economic value but not for its properties as a viable construction of utility importance. Consequently, the newly built product, the result of a marriage of imported and established stereotypes has become unadmittedly accepted as an imprint of new needs.

I propose that an analysis of the dysfunctions of the new in contrast to the positive qualities of the old in the light of the bioclimatic diatopia, can multiply benefit architectural design by giving practical solutions but also symbolic content to the environment that is being reformed.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχή φόρμας

Αίσωπος Γ.(επιμ.), 2015. Τοπία Τουρισμού: Ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Yannis Aesopos (ed.), Tourism Landscapes: Remaking Greece, Αναθ. έκδ, Αθήνα, εκδόσεις Δομές.

Couvelas A., 2019. "Modern Architecture and Cultural Heritage" in Moropoulou A., e.a. (eds), TMM_CH 2018. Communications in Computer and Information Science, Springer 962, 117-128.

Couvelas, A., 1997. "House at Santorini", Domus Designing sustainability 789, 32-36.

Couvelas A., 2013. "Couvelas architects erects the house of the winds in santorini", (πρόσβαση 15-02-2022).

Couvelas A., 2020. "Bioclimatic building design theory and application", Procedia Manufacturing 44, 326-333

Couvelas A., 2022. "The Interlocal Aesthetics in Santorini and the Monster", Proceedings of the 8th Mediterranean Congress of Aesthetics. (υπό δημοσίευση)

Ζυγός, 1958. «Αφιέρωμα στον Δημήτρη Πικιώνη», τεύχη 27-28, 4-23, 35.

Frampton K., 2020. Modern Architecture, A Critical History, 5th edition, Thames & Hudson, 578-579, 685, 710.

Iliakis M., 2018. "Inter-locality as an interpretation of locus", (πρόσβαση 15-02-2022).

Κονταράτος Σ, 2009. Δοκίμια Αρχιτεκτονικής, Αθήνα, Libro.

Κουβελά Α., 2016. Το σπίτι των ανέμων στη Σαντορίνη, Αθήνα, Shape IKE.

Κουβελά - Παναγιωτάτου Α., 2015. "Οικολογικό πάρκο Ευρυάλης, Γλυφάδα", Ύλη και κτίριο 105, 274-280.

Κουβελά Α., 2007. “Αρχαιολογικό πάρκο Τύμβου Μαραθωνομάχων”, <<https://www.monumenta.org/arti...>> (πρόσβαση 15-02-2022).

Κουβελά Α., 2019. “Αρχέτυπο ή μάρτυρας χωρο-χρονικής συνθήκης”, ΔΟΜΕΣ 50, Αρχέτυπα, 58.

Kuma K., 2020. Συνέντευξη “Architecture for Our Time” από το Louisiana Channel, (πρόσβαση 15-02-2022).

Pisani M., 2015. Piazze del Nuovo Millenio, Foligno, Il Formichiere.

Pyshkin E., 2021. «Alvar Aalto and Japan: Mutual Discovery of Environmental Integration Architecture Idioms», Academia Letters. (πρόσβαση 15-02-2022).

Σύλλογος Αρχιτεκτόνων, 1968. Αφιέρωμα στη μνήμη του αρχιτέκτονος καθηγητού Δημήτρη Πικιώνη, Ακαδημαϊκού, Αθήνα.

Skousbøll K., 2006. Greek Architecture Now, Athens, Studio Art Bookshop.

Tzonis A., Rodi A., 2013. Greece: Modern Architectures in History, London, Reaktion Books Ltd.

Vesely D., 2019. Η Αρχιτεκτονική στην εποχή της διχασμένης αναπαράστασης: το ερώτημα της δημιουργικότητας στη σκιά της παραγωγής, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Παραπομπές:

¹ Φωτογραφία: Σταύρος Ανδρουτσόπουλος

² Vesely 2019, 126.

³ Όλες οι φωτογραφίες είναι της Αγνής Κουβελά, εκτός από όσες αναφέρουν διαφορετικά.

⁴ Αίσωπος 2015. Ο Γιάννης Αίσωπος έχει αναφερθεί αναλυτικά στα ανακατασκευασμένα τοπία τουρισμού.

⁵ Φωτογραφία: Σάσα Λαδά, καλοκαίρι του 1968 στη διάρκεια των αποτυπώσεων για το μάθημα του Νίκου Μουτσόπουλου, ΕΜΠ.

⁶ Couvelas 2019.

⁷ Pliakis 2018.

⁸ Φωτογραφία: Εριέτα Αττάλη

⁹ Σύλλογος Αρχιτεκτόνων 1968.

¹⁰ Κονταράτος 2009, 284.

¹¹ Ζυγός 1958.

¹² Pyshkin 2021, 2.

¹³ Kuma 2020.

¹⁴ Φωτογραφίες: Kinan Deeb για Kere Architecture.

¹⁵ Κουβελά 2016.

¹⁶ Frampton 2020, 578-579, 685, 710.

¹⁷ Φωτογραφία: Εριέτα Αττάλη.

¹⁸ Όρος που χρησιμοποιήθηκε από την ιδιοκτήτρια για να περιγράψει την εντύπωσή της για την όψη του κτιρίου.

¹⁹ Κουβελά 2019, 58.

²⁰ Φωτογραφία: Αντώνης Ελευθεράκης.

²¹ Couvelas 2022

²² Wikipedia <https://en.wikipedia.org/wiki/The_sleep_of_reason_produces_monsters>

²³ Η έννοια της κατοικίας διατηρεί εδώ την αρχαία ελληνική σημασία της ως τρόπου διαμονής.